

Didaktikens behov av ett ”experimentum linguae”

Om språkets klassificerande, manipulerande,
inneslutande och uteslutande funktioner

Niclas Månsson

THE NEED FOR AN “EXPERIMENTUM LINGVAE” IN DIDACTICS. ON THE CLASSIFYING, MANIPULATING, INTEGRATING AND SEGREGATING FUNCTIONS OF LANGUAGE. This article explores the boundaries of language, and how language serves both to include and to exclude. Following Agamben’s view of language my presentation unfolds in three movements. First, I explore Agamben’s use of infancy in order to grasp the limits of language by illuminating the split between language and discourse. The second part includes voices on participation, which are analysed through the metaphors of “us and them” and “doors and bridges” to illustrate the segregating and integrating functions that language performs. Finally, I return to Agamben’s view of language and his notion of an “experimentum linguae” in order to criticize and challenge didactic perspectives that cling to a discourse which keeps ambivalence at bay, inasmuch as the “experimentum” opens up the very space of ethics.

Keywords: language, participation, community, ambivalence.

Inledning

Varje givet samhälles ordning etablerar bevekelsegrunderna för hur livet tillsammans skall levas. Vår delaktighet i samhället, hur vi kan påverka vårt eget och andras öde och våra strävanden att leva tillsammans i en värld av skillnad lyfter frågor om hur vi bemöter vår medvärld, hur vi

Niclas Månsson är lektor i pedagogik och verksam vid Akademin för utbildning, kultur och kommunikation vid Mälardalens högskola, Box 883, 721 23 Västerås.
E-post: niclas.mansson@mdh.se

uppfattar oss själva och andra i vår omvärld. Möten mellan människor påverkas av deras språkliga kommunikativa inslag, eftersom det är genom språket som ett utrymme kan skapas för delaktighet i det sociala och politiska livet. Denna process är en nödvändighet för samhällets fortlevnad eftersom det enbart kan existera då det förkroppsligas av levande, talande och handlande individer (Castoriadis 1988/1995, s109ff). I detta avseende finns det inte enbart en tydlig koppling mellan det individuella och det samhälleliga, utan också ett ömsesidigt beroendeförhållande (Castoriadis 1988/1995, s 111).

Denna utveckling, det sätt på vilket samhället återskapar sig självt med hjälp av sina medlemmar, är inte naturligt utan beror på att vi alltid befinner oss i språket, precis som vi befinner oss i ett land, i en familj, eller i relation till andra människor. Det är, enligt den italienske tänkaren Giorgio Agamben, den talande människan vi finner i världen, en människa som alltid befinner sig i språket, vilket i sin tur gör henne till ett subjekt (Agamben 1978/1993, s 47ff).

I utvecklandet av sin språkfilosofi ifrågasätter Agamben den filosofiska antropologins metafysiska antagande om att det är medvetandet som gör människan till människa. En sådan uppfattning som är konstituerande för modern filosofi präglas av erfarenhetens frånvaro. Eftersom det enbart är i språket som subjektet har sin plats och sitt ursprung måste erfarenhet förstås som en fråga om språk, inte som en fråga om medvetande (Agamben 1978/1993, s 15–70). För att förstå hur språket begränsas, det vill säga vad som sätter gränserna för vad subjektet tillåts att säga och vara, utgår Agamben från begreppet ”infancy” (tidig barndom), då detta förkroppsligar en erfarenhet av att vara utan språk, eller ”ordlös”, i meningen att hon ännu inte kan tala eller uttrycka ord och således inte bli förstådd av andra:

[T]he constitution of the subject in and through language is precisely the expropriation of this ‘wordless’ experience; from the outset, it is always ‘speech’. A primary experience, far from being subjective, could then only be what in human beings comes before the subject – that is before language: A ‘wordless’ experience in the literal sense of the term, a human *infancy* [*in-fancy*] whose boundary would be marked by language (Agamben 1978/1993, s 54).

Genom att använda sig av ”infancy” som ett uttryck för en erfarenhet före talet visar Agamben att distinktion mellan språk och diskurs måste göras då det är det sistnämnda som karakteriserar människans språk. Det är inte språket som sådant som skiljer människan från djuren utan skillnaden mellan semiotik och semantik. De språk som vi finner i exempelvis syrsans sång är kvar i semiotiken, där språkets funktion

är endast igenkänd men inte förstådd. Till skillnad från syrsans sång tillför människans språk en annan dimension då språket träder ut från den stängda till den öppna världen bestående av semantiska uttryck (Agamben 1978/1993, s 59ff). Människan måste, för att tala, konstituera sig själv som ett subjekt inom språket: "He has to say *I*" (Agamben 1978/1993, s 52). Genom att säga *jag* bryter människan semiotikens stängda värld och förvandlar språket som sådant till diskurs:

Because of his infancy, because he does not speak from the very start, man cannot enter into language as a system of signs without radically transforming it, without constituting it as discourse (Agamben 1978/1993, s 55).

När vi träder ut i den öppna världen använder vi det talade och skrivna språket för att förstå dess ordning genom att förhindra oordning, kaos eller kontingens så att vi kan leva våra liv som kulturen föreskriver. Språket förvandlat till diskurs ligger till grund för våra handlingar, vad vi får säga, göra och hur språket används (Agamben 1978/1993, s 60ff). Språket, i denna mening, har således en klassificerande, manipulerande, inneslutande och uteslutande funktion. Genom ett till synes ömsesidigt klassificerande spel tillskrivs vissa saker en viss kategori medan andra utesluts från denna kategori. Den polske sociologen Zygmunt Bauman beskriver spelet på följande sätt:

Certain entities may be included into a class – *made a class* – only in as far as other entities are *excluded*, left outside (Bauman 1991, s 2).

Eftersom dessa sammanhang är sociala är de också behäftade med makt. Då vissa grupper har mer makt än andra finns det alltid en risk att vissa röster tystas ned av andras röster genom det sätt på vilket språket används (Agamben 1993, s 7f, Bauman 1991, s 1ff). Detta nedtystande gäller flerspråkighetens olika domäner där inte enbart nationella språk står mot varandra, som exempelvis svenska, tyska och engelska. Det finns exempelvis olika moraliska språk (Stout 1988, s 60–82), sociala språk (Young 1990/2000, s 56–64) samt minoriteters språk (Agamben 1996/2000, s 62–69) varav flertalet riskerar att tystas då deras förmåga att göra sig hörda i relation till den dominerande diskursen är begränsade. Detta nedtystande betyder att "språkprivilegier motsvaras av andra sociala skillnader" (Young 2000, s. 155).

Syftet med denna artikel är att, med hjälp av ett empiriskt material, analysera språkets gränser och hur det används för inkluderande och exkluderande syften. Jag är medveten om att det finns didaktisk forskning om flerspråkighet som också fokuserar språkets inkluderande

och exkluderande användning. Jag kommer, i stället för att exempelvis betona antingen betydelsen av undervisning i det nationella språket eller modersmålsundervisningens identitetsskapande roll, fokusera på språkets immanenta gränser och dess transcendent möjligheter. Ett sådant synsätt fångar en annan förklaring till att ett fenomen eller en situation kan tolkas på olika, eller andra sätt än det gängse (eller det diskursen tillåter). Därmed tar arbetet karaktären av en filosofisk fältstudie, för att använda sig av Paul Rabinows och Nicholas Roses (2003, s ix) benämning på den franske tänkaren Michel Foucaults problematiserande arbetssätt. Problematiseringen, som är irriterande snarare än determinerande, kretsar i denna artikel kring frågor om hur språket används för att förena och dra skiljelinjer mellan människor, vilka som skall vara på ena sidan gränsen, vem som får träda över gränsen och vem som inte får korsa densamma. Avslutningsvis söker jag ett perspektiv som transcenderar språkets gränser, som i sin tur öppnar för en etik där de ambivalenta positionerna mellan binära oppositioner erkänns. Agambens språkfilosofi ger ett alternativ till det rationellt kommunikativa korståg som syftar till att sätta en typ av livsstil före alla andra med hjälp av argumentets primat.

Röster om delaktighet

Det empiriska material som används i artikeln är hämtat från ett forskningsprojekt jag deltog i under 2006–2007 som handlar om ungdomars chans till samhällelig delaktighet (Månsson 2008).¹ Sammanlagt deltog tjugosex personer i studien, åtta vuxna och sju tonåringar. Intervjuerna genomfördes i tre stadsdelar i Stockholm. Samtliga informanter var involverade eller hade deltagit i projekt initierade genom Stockholms stads stadsförnyelseprogram som pågick mellan åren 2003–2006. Dess integrationsstärkande verksamhet gav möjligheter till att i olika stadsdelar utveckla aktiviteter som innefattar politisk och demokratisk fostran.

Sammanfattningsvis kan sägas att ungdomarna var aktiva deltagare i de projekt de var involverade i. De ansåg alla att deras röster hördes och att de var delaktiga i utformningen av de projekt och de beslutfattande processer som berörde de aktiviteter projekten inbegrep. Det förelåg också en ömsesidig relation mellan ungdomarna och de vuxna, då ungdomarna uppmanades att driva sina egna idéer och tillsammans komma fram till beslut om vilka idéer som de ville genomdriva. Vidare hade projekten, på ett mer eller mindre uppenbart sätt, lyckats vidga det lokala gränser. Även om inte utvidgandet direkt har nått utanför stadsdelen så sträckte sig känslan för det lokala utanför

den egna fritidsgården, eller den egna bostadsorten till att gälla hela stadsdelen. När det kom till att påverka sitt eget och lokalsamhällets öde fanns det mer utrymme inom de projekt som ungdomarna deltog i än vad skolan gav. Skolan förstods inte som en av de samhällsarenor där integration äger rum och där unga fostras till kritiskt tänkande medborgare med förmåga att åstadkomma ett bättre samhälle.

Metaforenas mening

En vanlig föreställning i debatten om social delaktighet är att det språk som används enbart reflekterar den verklighet som redan existerar för de personer som uttalar sig om sina egna och högst individuella upplevelser av fenomenen i fråga, vilket i sin tur blockerar andra sätt att tala om samma fenomen (Diken 1998, s 47ff). Det finns många gömda och vanligtvis oskyldiga, men på förhand bestämda antaganden och detaljer i personers utsagor, vilka behöver diskuteras vidare på olika sätt (Diken 1998, s. 36f). Nedan använder jag mig av metaforerna ”vi och dom” samt ”broar och dörrar” för att belysa utsagor på olika sätt.

Den nordamerikanske tänkaren Donald Davidson menar att metaforenas användbarhet inte enbart handlar om vad ett ord betyder, utan också vad ordet gör och vilka bilder den skapar. Därmed är metaforen också användbara utanför poesins och retorikens domäner och således användbara inom såväl samhälls- som naturvetenskaperna (Davidson 1981, s 29ff). Oavsett om metaforer används som tolkningsredskap eller ses som kunskapsobjekt är det, åtminstone enligt Davidson, ett misstag att anta att metaforerna har någon form av kognitiv mening, genom vilken vi kan blottlägga vissa koder, eller sanningar, om fenomenets struktur:

Where they think they provide a method for deciphering and encoded content, they actually tell us (or try to tell us) something about the *effects* metaphors has on us (Davidson 1981, s 42).

Det handlar alltså inte om en förnekelse av att metaforerna förser oss med glasögon som hjälper oss att se saker vi inte såg tidigare genom att det betraktas ur ett annat perspektiv. Problemet utgörs således inte av vad vi ser genom metaforen, frågan är snarare relaterad till uppfattningen vad metaforen får oss att se: Hjälper metaforen till att tolka omvärlden eller är den ett verktyg för att blottlägga verkligheten och avslöja dolda agendor? I kommande analys används metaforerna som instrument för förståelse och skall inte betraktas som empiriska prövbara hypoteser. Metaforerna ”vi och dom” samt ”dörrar och broar” utesluter inte varandra, tvärtom finns det ett uttalat ömsesidigt

förhållande mellan dem. Därför bör de två metaforerna inte betraktas som olika och kanske motsträviga positioneringar. Metaforernas komplexitet i sig själva och dess avskiljande men ömsesidiga förhållande till varandra ger andra möjligheter för analyser än vad ett konventionellt bruk av teorier tenderar att göra då dessa tenderar att berövas på sin inneboende ambivalens (Diken 1998, s 265f).

Vi och dom

Om den sociala ordningen betraktas som ett resultat av en ständigt pågående strukturerande process där ting och människor relateras till varandra och utifrån dessa relationer tillskrivs en plats i samhället är denna ett uttryck för en strukturerande aktivitet som konsolideras i ett givet system av relationer. Genom att relationerna definieras utifrån hur de avgränsas till varandra kan en människas position och tillhörighet i ett givet socialt system endast förstås i relation till andra människors positioner (Bauman 1973/1999, s 39ff). Denna typ av ordnande aktivitet har också en identifierande funktion, genom att den för samman och avskiljer människor från varandra och placerar dem i olika kategorier som definierar deras sociala, ekonomiska, nationella, etniska eller religiösa tillhörighet. I denna form av uppdelande praxis föds en medvetenhet om vilka som tillhör en "vi-grupp" eller en "de-grupp" vilka som är "vänner" eller "fiender" och vilka som skall förpassas till "utsidan" för att skydda "insidan" (Bauman 1999, s xxxv–xlili).

Utifrån denna avskiljande och sammanförande praktik blir även ömsesidigheten mellan olika grupper förståelig eftersom också på det planet kan ett "vi" endast existera i relation till ett "dom". Att identifiera människor efter likhet och skillnad håller inte enbart vi och dom åtskilda, utan utgör också gemenskapstankens grund. Tillhörighet till en viss gemenskap utgörs av att dess medlemmar delar något tillsammans som alla kan identifiera sig med. "Vi" innebär emellertid inte att alla i en gemenskap är identiska med varandra utan att dess medlemmar skiljer sig från dem som inte tillhör. Eftersom olika människor kan känna tillhörighet med varandra utan att bo i samma geografiska område, som exempelvis ett kvarter i en storstad, en by på landsbygden eller en nation, sträcker sig en gemenskap utanför sina geografiska gränser. En gemenskap utgörs av en mängd individer som av en eller annan anledning identifierar sig med varandra genom en antingen föreställd eller konkret form av tillhörighet. Den sistnämnda kännetecknas av kontinuerliga möten ansikte-mot-ansikte. En lokal arbetarrörelse, motorcykelklubb eller ett familjekollektiv utgör en

konkret gemenskap. En föreställd gemenskap är ett uttryck för den självidentifiering en individ gör med obekanta människor eftersom hon anser sig dela något med dem, något som är så viktigt att det går att tala om dessa obekanta människor som ett "vi" (Bauman 1999, s xxxv–xliii).

"Vi" är inte "dom"

De uttryck för existerande former av vi och dom som framkommer i samtalen med ungdomarna och som bekräftas genom samtalen med vuxna, uttrycks i något skilda former beroende på vilka relationerna är.

I några fall framstår "de" i sin mer imaginära form av ungdomar i relation till vuxna och politiker. I utsagan "jag vill inte vara en av dom, men jag vill fortsätta att påverka min och andras situation", blir politiker i generell mening ett "de" i relation till ungdomar, som en imaginär gemenskap det vill säga. Detsamma gäller andra utsagor om ungdomars relation till politiker, där de förstnämnda framställer sig själva i termer av en föreställd vi-grupp i relation till en föreställd de-grupp, bestående av politiker. Det bör emellertid tilläggas att det i utsagorna finns ett större förtroende för närsamhällets politiker än riksdagens medlemmar, vilket i sin tur ger upphov till en annan avskiljande praktik i sammanhanget.

Relationen mellan närsamhället och samhället som sådant uttrycks också i termer av "vi" och "dom" där känslan för sin plats och viljan att arbeta för ungdomar i lokalsamhället är överordnat ungdomar i generell mening. En av grupperna hade inte tänkt på att deras plats är "en del av Stockholm". En annan av grupperna relaterar känslan av tillhörighet till lokalsamhällets närhet:

Här lär vi känna varandra från de olika ställena i stadsdelen [...]. Det är lättare, röda linjen. Det blir lättare att känna folk runt här än att gå in till stan och börja lära känna folk där.

I samtalen ställs det lokala, det bekanta, och det nära för ett "vi" i förhållande till ett avlägset, obekant men inte främmande "dom". Samma avskiljande tendenser uppvisas i vuxnas kommentarer angående ungdomars delaktighet där det framkommer att det finns en hierarkisk ordning där individens grupptillhörighet och position i gruppen inte enbart bestämmer tolkningsföreträdet, utan även rätten att tala. Denna rätt ligger, enligt en projektansvarig, djupt inneboende:

Vissa känner att de har rätten att prata, andra känner att dom inte har rätten. Sedan kan man koppla detta direkt till att han eller hon tillhör den här gruppen, då vi träffas.

I andra fall framstår ”vi” i sin mer konkreta form och uttrycker gruppernas relation till andra ungdomar. Även om alla har rätt att delta och göra sin röst hörd finns det ungdomar som deltar mer än andra. Deras position att påverka konstrueras dels genom vilken kunskap de har om systemet, dels deras vana att vara delaktiga i projekt: ju mindre kunskap de har, desto svårare har de att vara delaktiga och göra sin röst hörd. En grupp ungdomar berättade att de tidigare ”alltid varit tysta” men att de efter en tid i projektet ”för fram sina åsikter” eftersom de lärt sig hur man gör. Det framkommer av så väl ungdomarna som de vuxna att många ungdomar inte har den kunskap som krävs då de helt enkelt inte vet hur man gör. Avskiljningen mellan ”vi” och ”dom” uttrycks dels genom ett nedvärderande språkbruk, dels angående ungdomars brist på kunskap och engagemang: ”Många ungdomar vet inte vad dom kan göra, hur mycket dom kan påverka, de går bara hit och spelar biljard och sedan är dom glada liksom” som en av medlemmarna i en grupp uttrycker det. En annan anledning har med deras brist på engagemang att göra och att de tar saker för givet. ”Dom klagar väldigt mycket, men gör inget själva” säger en demokratigrupp. Ungdomsrådet menar att icke engagerade ungdomar ”bara sitter och väntar på att något ska hända” och att ”dom tror att de ska få allt serverat på silverfat”.

Tillhörigheten till ett projekt, det vill säga en vi-grupp, är också tydlig i relation till deras positioner i skolans värld. Här används tillhörigheten till ett projekt som en benämning på att man tillhör något speciellt, ”man är en av få utvalda” och inte enbart ”en i mängden”. I projektet är man heller ingen elev, som i skolan definieras i relation till lärare, utan ”en partner” som arbetar för lokalsamhällets väl genom att ”man formulerar sina krav tillsammans med andra”. Vidare förstods skolan som en individuell angelägenhet där ”man gör det man är tvungen till och för att få betyg”. Skolan upplevdes allt för snäv i sitt tänkande och handlade mer om kontroll än om möjligheter att påverka lokalsamhällets samhällliga frågor. En av grupperna ansåg att ”medbestämmande i skolan enbart gäller skolan” och menade att i projektets aktiviteter ”kan det gälla hela stadsdelen”. En annan grupp förklarade skillnaden på följande vis:

En fråga i skolan handlar mer om just skolböcker, skolmaten och skoltoaletter. Man har mer avstånd till det som händer i skolan. Det här [projektet] är närmare.

Det finns också fall av konkreta former av vi-grupper som skapas i relation till vuxna som är med och organiserar verksamheten. Här saknas den negativa värderingen som annars används för att avskilja sig från andra grupper, ungdomar eller vuxna. I stället bekräftas en ömsesidig men hierarkisk relation mellan ungdomar (vi) och vuxna (dom):

Alla måste få säga sitt och sedan kommer dom vuxna och kollar ekonomin och säger om det är möjligt. De vuxna har ansvaret för ekonomin och verksamheten. Det bästa är att om jag för fram ett förslag, kan de vuxna inte bara säga nej till mig, dom måste förklara varför dom säger nej.

Den avskiljande relationen som uttrycks mellan ungdomar och politiker eller ungdomar och andra vuxna uttrycks också mellan ungdomar från olika områden, också inom en och samma stadsdel. Även om det enbart är fem minuters resväg till ett annat närsamhälle ”känns det som skilda världar”, säger en av grupperna. Detta beror på att den plats de kommer från uttrycker en stark känsla av tillhörighet som förstärker skillnaderna mellan ”vi” och ”dom”. Denna uttalade skillnad utgör en barriär i strävandena att skapa mötesplatser för ungdomar från olika platser, vilket leder diskussionen till ”dörrar och broar”.

Dörrar och broar

Oavsett om gränserna mellan olika grupper, nationer, religioner är tydliga eller inte, lever de kvar i vår kollektiva föreställningsvärld som representerande, signifierande och förtingligande. Att tillhöra en plats utgör en grundläggande social och kulturell markör. Trots de sociala och kulturella markörer som hämmar människans rörelsefrihet äger vi en möjlighet att träda utanför hemmets geografiska och symboliska gränser. Att överskrida gränser handlar om att överskrida socialt konstruerade föreställningar om att tillhöra en speciell plats (Bauman 1995, s 171ff). Georg Simmels (1909/2000) essä ”Bridge and door” ger teoretisk kunskap om gränsdragningens ambivalenta natur. Livet tillsammans med andra handlar om öppna eller stängda dörrar och ömtåliga broar mellan olika människor. Bron och dörren utgör en metafor för förening och separation. Bron och dörren delar och för samman, konsoliderar det gamla och skapar nytt (Simmel 1909/2000, s 170f).

Simmel såg bron som mänsklighetens näst största bedrift. Den största utgjordes av den väg som förenade två separerade platser. Bron är konkret och symbolisk, materiell och mental till sin karaktär. Bron representerar något specifikt för människan:

Because the human being is the connecting creature who must always separate and cannot connect without separating – that is why we must always separate and cannot connect without separating – that is why we must first conceive intellectually of the merely indifferent existence of two riverbanks as something separated to connect them by means of a bridge (Simmel 1909/2000, s 174).

Bron representerar det sätt på vilket människan sammanför separata delar och binder dem samman med en ”naturlig” gräns. En annan sammanförande och avskiljande handling bekräftas genom platsens sociala och kulturella markör för tillhörigheten (Simmel 1909/2000, s 172f). Hemmet har en dörr och det är just föreställningen om ett hem som ligger till grund för tanken att de människor som inte anses höra hemma betecknas som farliga fienden av något slag:

Bilden av det trygga hemmet gör det som finns utanför till en farofylld terräng; de som vistas där ute förvandlas till bärare av ett hot – de måste tyglas, jagas iväg och hållas borta (Bauman 1995, s 172).

Till skillnad från den sociala och kulturella markören som begränsar människan betecknar dörren emellertid också en möjlighet till att träda utanför hemmets geografiska och symboliska gränser. Skillnaden mellan dörren och bron utgörs av de sätt på vilka dörren separerar det sammankopplade eller sammankopplar det separerade (Simmel 1909/2000, s. 172f). Den dubbelhet som uppvisades mellan vi-känslans sammanförande och avskiljande handlingar finns också i metaforen ”broar och dörrar”. Medan bron för samman en plats med en annan utgör dörren förutsättningen för huruvida en utomstående välkomnas eller motas ut. Bron fungerar alltså förenande då dess funktion kopplar samman två platser. Dörren å sin sida har dubbla funktioner då den antingen kan innesluta eller utesluta människor.

Broarnas möjlighet och dörrarnas makt

Att öppna eller stänga dörren handlar om att förena och separera sin egen plats från den övriga världen. På grund av den starka känslan för det lokala är det många ungdomar som inte gärna ”går över broarna”, utan de stannar hellre på sin egen plats och bekräftar denna genom att stänga ”dörren” för ungdomar från andra platser. En av grupperna menar att det inte är speciellt konstigt och säger att det ”är här vi är och det är ändå här vi vaknar upp på morgonen liksom”. Bilden bekräftas

också av en projektansvarig som säger att "vissa inte går över bron till ett annat ställe, de är starkt bundna till det lokala, sitt eget ställe".

Andra uttalanden från ungdomar och ansvariga visar emellertid tecken på att relationerna mellan olika ungdomar från olika platser uppluckras. En ansvarig för stadsdelens fritidsgårdar säger att det förekommer "ett visst flöde mellan gårdarna" och då handlar det om "ungdomar som inte söker sin närmiljö utan som söker en plats som passar dom". Under deras tid i projekten har de börjat umgås med ungdomar från andra platser. En av grupperna uttrycker sig på följande vis:

Förr var det så att om det kom några nya till gården ville vi inte se åt dom. Vi ska inte ha några nya här! Nu är det mer att man tycker att det är kul om det kommer någon ny.

Genom delaktigheten har det med andra ord blivit lättare att gå över de broar som knyter en plats samman med en annan och, säger en av ungdomsgrupperna, "när man börjat känna lite annat folk blir det inte lika farligt att gå över broarna". Även om inget tyder på att känslan av det lokala utvidgats till att gälla samhället som sådant har det lokala alltså utvidgats till att gälla åtminstone andra platser i samma stadsdel. Det har inte enbart blivit lättare att gå över broarna för att träffa ungdomar från andra platser än sin egen, det har också blivit lättare att välkomna ungdomar från andra platser till sin egen. En grupp ungdomar säger att de "inte puttade bort människor från andra ställen, om de kommer in här så är dom välkomna och så".

Av de röster som gör sig gällande bland ungdomarna finns det ingen upplevd "bro" mellan skolan och närsamhället, snarare avgränsas dessa världar med hjälp av en stängd "dörr". Det är en dörr som symboliserar gränsen mellan "frihet" och "frivillighet" på ena sidan och "tvång" och "kontroll" på den andra sidan. Till skillnad från projekten saknar skolan således potentialen att fungera som en "länk mellan vuxenvärlden och ungdomarna".

Projekten symboliserar i detta sammanhang "bron" som ett mellanled mellan människor; mellan dem som befinner sig på insidan och allt det som finns på utsidan. "Dörren" fungerar dock som ett spel mellan inkludering och exkludering, mellan att vara delaktig och att förvägras delaktighet eller att tillhöra ett "vi" i förhållande till ett "dom". I de uttalanden medverkande i denna studie gjorts tyder det mesta på att flera dörrar har öppnats för de medverkande ungdomarna, även om det finns många dörrar som fortfarande hålls stängda.

Sammanfattande kommentar

Samtalen visar på förekomsten av ett ständigt spel mellan inkludering och exkludering, delaktighet och passivitet, samt indelning och avskärmning. Ett spel som förutsätter etablerade vi-grupper och de-grupper, utan "outsiders" får vi-gruppen svårt att bekräfta sin egen position. Vidare visar analysen att det i spelet mellan "vi" och "dom" finns öppningar för välkomnande, precis som det finns tydliga tendenser till att bevara relationerna som de varit tidigare. Det finns i metaforen "broar och dörrar" en möjlighet att brygga över den klyfta som skapas mellan olika vi-grupper och de-grupper. I metaforen finns det ett val dels hos den som väljer att korsa en bro, dels hos den som väljer att hålla dörren öppen eller inte. Väljer man att hålla dörren öppen finns en möjlighet att överkomma givna gränser och förutfattade meningar mellan oss och andra. Håller man dörren stängd, bekräftas redan befintliga gränser mellan olika grupper.

Metaforen "broar och dörrar" visar emellertid att det kan vara annorlunda då den ger uttryck för att det är möjligt för två olika grupper att närma sig varandra utan att den ena gruppens olikhet måste reduceras efter den andra gruppens likhet. Vidare ger metaforen uttryck för de svårigheter och den komplexitet som ofta genomsyrar mänsklig samlevnad, nämligen att dörren kan låta gränserna mellan "vi" och "dom" fungera som en barriär mot möten och intersubjektiva relationer. Trots denna dubbelhet uttrycker metaforen en chans för samhällelig delaktighet, vilket en uppdelning mellan "vi och dom" inte gör. Om en given grupps medlemmar i sitt möte med andra utgår från ett "vi" bemöter de inte andra människor som de är, utan i deras relation till den givna gruppens medlemmar. I detta fall riskerar "vi" att bli ett farligt pronomen då det snarare fungerar uteslutande än inkluderande. En "outsider" är i detta avseende alltid en "outsider" i förhållande till en "insider" (jfr Bauman 1991, s 2). Metaforen "broar och dörrar" gör det möjligt att gå från att tänka i fasta kategorier som presenteras i termer av antingen/eller till ett både/och-perspektiv om samlivets heterogenitet där kategorierna befinner sig i ständig rörelse. Det är om detta perspektiv den avslutande diskussionen handlar.

Mot ett "experimentum linguae"?

Den grekiska filosofin lade grunden till ett förnuft som blev vägledande för västerlandets upplysning. Denna tradition vilar alltså på ett postulat som säger att det finns en rationell ordning i världen. De val och bedömningar vi gör är en del av denna traditions historia. Att

vi kan handla förutsätter inte enbart att vi är en del av en tradition. Vårt handlande förutsätter också att vi snarare omfamnar än negativt kritiserar den tradition som vägleder oss i våra vedermodor att bedöma vår tillvaro och göra våra val (Castoriadis 1982/1995, s 42ff). Detta slags tänkande, som enbart ser till den rationella sidan av vår samvaro, fastnar i ett antingen/eller-tänkande där ett "dom" på bästa sätt skall inordnas i ett gemensamt "vi", vars gemenskap bygger på en given uppfattning av det rätta, det goda och det sköna.

Till skillnad från de tongivande traditioner som utvecklats genom det rationella tänkandet lägger Agamben inte ett universalpragmatiskt etiskt perspektiv på frågan hur det är möjligt att leva tillsammans i en värld av skillnad. Att teckna ned hur det goda skall segra över det onda genom rationella samtal och respektfulla överväganden handlar inte om att träda in i etiken utan att dra upp riktlinjer för hur vi skall lära andra vad etik är och vad som är moraliskt giltigt. Att säga till någon hur hon bör leva är således inte ett uttryck för att vara moralisk, utan handlar om makt: "The unprecedented violence of human power has its deepest roots in this structure of language" (Agamben 1993, s 8).

Agambens utgångspunkt är att västerlandets filosofi springer ur sökandet efter ett fundament och jakten på detta cirkulerar kring det som går att säga, vilket inte kan vara något annat än det som redan har sagts. Eftersom fundamentet enbart kan bestå av det redan sagda kan det användas som ett medel för förtryck (Negri 2007, s 112f). Etik för Agamben handlar om att erkänna existensen av mellanrummet då tidigare försök att radera binära oppositionerna, eller byta ut dem, resulterat i exkludering och mänskligt lidande. Det ambivalenta mellanrum som metaforen "dörrar och broar" skapar påminner om Agambens uppfattning av "experimentum linguae", "[] as ethos, ethical way" (Agamben 1993, s 11).

"Experimentum linguae" uttrycker en erfarenhet av språket i sig, där språkets gränser inte finns utanför språket utan i erfarenheten av språket som sådant, där vi alltid befunnit oss, rört oss och andats (Agamben 1993, s 6f). Begreppet förkroppsligar således möjligheten att det finns en erfarenhet av språket som sådant (innebörden av utsagan "jag talar"). Denna erfarenhet består inte av det outtalade eller det tysta utan av något märkbart. Vad som erfars är inte enbart det talade ordet utan också en möjlighet att tala från språkets grund. Det finns således en erfarenhet, från "infancy", som dröjer sig kvar i gränsen mellan språk och diskurs. Vad som återstår efter en sådan erfarenhet är ett språk som inte bygger på förutfattade meningar (som inte underordnats diskursens våld). Det är mellanrummet mellan språk och diskurs som ger utrymme för en etik och det är genom "experimentum

linguae” alla slags mänskliga gemenskaper blir möjliga, såvida de inte bygger på givna förutsättningar.

The first outcome of the *experimentum linguae* is a radical revision of the very idea of Community. The only content of the *experimentum* is that *there is a language*; we cannot represent this, by the dominant model in our culture, as *a language*, as the state of patrimony of names and rules which each people transmit from generation to generation (Agamben 1993, s 9).

Agamben kallar denna typ av tillhörighet för ”den kommande gemenskapen”, vars kännetecken utgörs av en tillhörighet som inte bygger på bekantskap, kommunitära önsknings om enhet eller en gemensam identitet (Agamben 1990/2007, s 1f). I detta sammanhang använder sig Agamben av begreppet ”whatever singularities”, som betecknar inget annat än en ansamling av singulariteter som tillsammans bildar en gemenskap som ännu inte är och inte kan vara något annat än i vardande:

These pure singularities communicate only in the empty space of example, without being tied by any common property, by any identity [...], they are the exemplars of the coming community (Agamben 1990/2007, s 10).

I relation till diskussionen om delaktighetens villkor och möjligheter, åtminstone såsom den uttrycks i föreliggande studie, ligger Agambens perspektiv i spelet mellan inkludering och exkludering. Vi blir således inte mer delaktiga genom att ständigt bekräfta vår egen och andras tillhörighet genom att relatera dessa till grupper i termer av ”vi” och ”dom”. Möjligheterna ligger snarare i acceptansen av den ambivalens som skapas i gråzonen mellan befintliga vi-grupper och de-grupper och som uttrycks i metaforen ”broar och dörrar”. Genom att dörrar öppnas och broar korsas visar utsagorna att saker och ting kan vara annorlunda så länge vi accepterar ambivalensen eller det som (initialt) inte tillhör. Resonemanget innebär således inte att dörrarna ständigt är öppna och att alla går över broarna närhelst de önskar, men det innebär möjligheter för kommande gemenskaper i Agambens mening, som utvecklas i det ambivalenta utrymmet mellan språk och diskurs.

”Experimentum linguae” – en didaktisk utmaning?

Eftersom en föreställning om hur saker och ting förhåller sig inte är något givet utan inlärt och överförs från en generation till nästa vänder jag mig till skolans värld för en didaktisk reflektion kring språkets ambivalenta potential.

Det allmänna skolväsendet utnämns ofta till en av de samhällsarenor där integration ska äga rum och där unga ska fostras till självständiga och kritiskt tänkande medborgare med förmåga att åstadkomma ett bättre samhälle. Samtalen med ungdomarna i det projekt jag var involverad i visar att den allmänna skolplikten utgör ett tvång och har lite att göra med deras förmåga att påverka sin egen situation (Månsson 2008, s 47ff). En rad statliga utredningar stöder bilden av att skolans ständiga utvärdering av deras prestationer inte ger något direkt utrymme för vare sig kreativitet eller chanserna att påverka skolmiljön eller sin egen situation. Rapporterna visar att skolan inte enbart lider av en institutionell tröghet som gör att viljan att förnya och förändra många gånger får stå tillbaka för det invanda och beprövade, utan också avspeglar samhällets sociala och etniska differentiering (Månsson 2008, s 19f, 23ff). Med Agambens sätt att tänka representerar skolans fostran, för ett gemensamt samhällsliv, fortfarande ett dominerande sätt att strukturera omgivningen, uttryckt i ett språk, det vill säga en dominerande diskurs genom vilket världen förstås.

Även om olika pedagogiska och didaktiska föreställningar väljer att förstå samvaron människor emellan som en rationell, kommunikativ och ömsesidig process, genom vilken människan tar kontroll över sitt eget liv, skapar inte den enskilda individen sitt eget liv, utan hon träder in i en redan ordnad värld som begränsar hennes möjligheter att tala (Agamben 1993, s 8f, Bauman 1991, s 1–9). Ett givet samhälles utbildningssystem, genom vilket ett samhälles materiella bas och dess kultur ständigt återskapas, spelar en stor roll för att återskapa och bekräfta den diskurs som gör det möjligt att prata om saker på ett visst sätt. På så sätt blir utbildningen blott förberedande för ett samhällsliv där subjektet förs in i en given diskurs byggd på en form av epistemologisk egalitarism då vissa kunskaper, ett visst sätt att tala och vara prioriteras framför andra (Castoriadis 1995/1991, s 101f). Vad är det som bestämmer om ett argument är bättre än något annat eller att ett beslut är mer moraliskt acceptabelt än ett annat?

Svaret ligger troligtvis i diskursen, sprungen ur den tradition som enbart ser på den rationella sidan av mänsklig samvaro. Talet om att talande individer är jämlika beroende på deras kapacitet att tala är inte rimlig med tanke på att vissa personers tolkningsföreträde tystar andras röster. Det torde snarare förhålla sig så att samtalets potentiellt olika röster reduceras till en, som också representerar den rådande diskursen. Språket, i Agambens mening, ges med andra ord inte utrymme och vi är alltså kvar i diskursens makt.

Även inom integrationspolitiska aktiviteter som syftar till att öka den sociala delaktigheten kan olika påverkansmekanismer leda till

minskad delaktighet. Därför kom vissa av de ungdomar som medverkar i de projekt som studien fokuserar vara mer verksamma än andra och deras röster gavs tolkningsföreträde. Därmed delades medlemmarna upp i styrande och styrda, talare och lyssnare, aktiva och passiva eller andra formationer där de sistnämnda inte nödvändigtvis deltar på ett självständigt sätt.

Den pedagogiska relationen behöver vare sig fungera förtryckande, inordnande eller socialt differentierande. En bro ger förbindelser för kontakt med andra medan en dörr kan vara öppen och välkomnande. Dörren kan emellertid också vara motbjudande stängd beroende på hur den används, vilket innebär att det fortsättningsvis finns vi-grupper och de-grupper. Relation är emellertid endast social och grundar sig på den rådande diskursen och har lite att göra med vår potential till förändring. Metaforen ”broar och dörrar” utgör en sådan potential, ett hopp om förändring då den utgör en störning i relation till ”vi och dom” i termer av en kommande gemenskap bestående av ”whatever singularities” (Agamben 1990/2007, s 1f), snarare än av givna identiteter eller kommunitära definitioner om gemenskapers givna grunder. Chansen att leva tillsammans innebär emellertid inte att upplösa de binära oppositionerna, utan att lära oss att leva med den ambivalens de skapar. Det är ganska svårt att hantera ett sådant uppdrag, då det handlar om att leva med ambivalens, men det är precis denna didaktiska utmaning ”experimentum linguae” erbjuder.

Not

1. Studien bygger på ett initiativ från Mälardalens utvärderingsakademi i samband med utvärderingen av Stockholms stads Stadsdelsförnyelseprogram. Stadsdelsförnyelsen är en integrationspolitisk satsning på utveckling av nio stadsdelsområden i Stockholm stad 2003–2006. Denna studie är inte en del av utvärderingen utan skall förstås som en studie där ungdomars upplevda känsla av delaktighet står i fokus. Då flera av de projekt som initieras av Stadsdelsförnyelsen handlar om ungdomar och deras delaktighet i samhällsfrågor har den empiri som ligger till grund för denna studie hämtats inom ramen för detta program. Syftet med undersökningen är att söka kunskap om och ökad förståelse för delaktighetens sociala villkor.

Referenser

- Agamben, Giorgio (1978/1993): *Infancy and History. On the Destruction of Experience*. London: Verso.
- Agamben, Giorgio (1990/2007): *The Coming Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Agamben, Giorgio (1993): Experimentum Language. I Giorgio Agamben (1978/1993): *Infancy and History. On the Destruction of Experience*, s 1–11. London: Verso.
- Agamben, Giorgio (1996/2000): *Means Without End. Notes on Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bauman, Zygmunt (1973/1999): *Culture as Praxis* (2ed). London: SAGE Publications.
- Bauman, Zygmunt (1991): *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (1995): *Skärvor och Fragment. Essäer i postmodern moral*. Göteborg: Daidalos.
- Bauman, Zygmunt (1999): Introduction. I Zygmunt Bauman (1973/1999): *Culture as Praxis* (2ed), s vii–lv. London: SAGE Publications.
- Castoriadis, Cornelius (1982/1995): Den grekiska polis och skapandet av demokratin. I Cornelius Castoriadis (1995): *Filosofi, politik, autonomi*, s 39–72. Stockholm: Symposium.
- Castoriadis, Cornelius (1988/1995): Makt, politik, autonomi. I Cornelius Castoriadis (1995): *Filosofi, politik, autonomi*, s 109–137. Stockholm: Symposium.
- Castoriadis, Cornelius (1991/1995): Det socialhistoriska: existensen som kunskapsform. I Cornelius Castoriadis (1995): *Filosofi, politik, autonomi*, s 93–107. Stockholm: Symposium.
- Davidson, Donald (1981): What Metaphores Mean. I Sheldon Sacks, red: *On Metaphores*, s 29–45. Chicago: The University of Chicago Press.
- Diken, Bülent (1998): *Strangers, Ambivalence and Social Theory*. Aldershot: Ashgate.
- Månsson, Niclas (2008): *Röster om delaktighet. En kvalitativ studie om ungdomars uppfattning av och chanser till samhälllig delaktighet*. Studies in Social Sciences, Forskningsrapport 2008:3. Eskilstuna/Västerås: Mälardalens högskola. Rapporten är tillgänglig i digital version: <http://mdh.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:37802>
- Negri, Antonio (2007): Giorgio Agamben: The Discreet Taste of Dialectic. I Matthew Calarco & Steven DeCaroli, red: *Giorgio Agamben. Sovereignty & Life*, s 109–125. Stanford: Stanford University Press.

- Rabinow, Paul & Rose, Nicholas (2003): Introduction – Foucault today. I Paul Rabinow & Nicholas Rose red: *The Essential Foucault*, s vii–xxxv. New York, London: The New Press.
- Simmel, Georg (1909/2000): Bridge and Door. I David Frisby & Mike Featherston, red: *Simmel on Culture*, s 170–173. London: SAGE Publications.
- Stout, Jeffrey (1988): *Ethics after Babel. The Languages of Morals and Their Discontents*. Boston: Beacon Press.
- Young Iris Marion (1990/2000): Förtryckens fem ansikten. I Iris Marion Young (2000): *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*, s 50–90. Stockholm: Atlas bokförlag.
- Young Iris Marion (2000): Kommunikation för den andre – för en kommunikativ demokrati. I Iris Marion Young (2000): *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*, s 148–170. Stockholm: Atlas bokförlag.